

USAID
АМЕРИКАНЫН ЭЛИНЕН

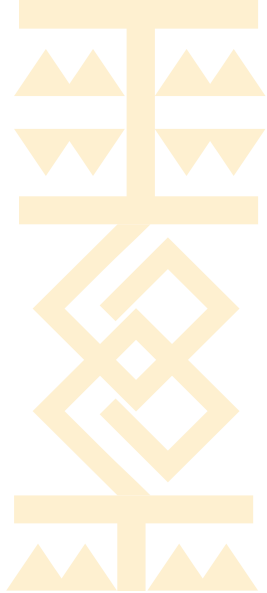

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ

6-модуль

Инсанга багытталган окутуу

Бул модуль АКШнын эл аралык өнүктүрүү боюнча агенттиги (USAID) аркылуу көрсөтүлгөн Америка элинин колдоосунун натыйжасында мүмкүн болду. Модулдун мазмуну АКШнын эл аралык өнүктүрүү агенттигинин же АКШнын Өкмөтүнүн пикирин милдеттүү түрдө чагылдырбайт.

МАЗМУНУ

Киришүү	3
1. Инсанга багытталган окутуунун принциптери	4
1.1. Инсанга багытталган окутуунун баалуулугу эмнеде?	5
2. Окутуу процессин окуучулардын жеке муктаждыктарына жараша ийкемдештируу (адаптациялоо)	6
2.1. Окутууну дифференциациялоо	7
2.2. Дифференциацияланган окутуу алкагында мугалимдин милдеттери	8
3. Окутуу чөйрөсү	9
3.1. Инсанга багытталган окутууда класстагы тартипти сактоо	10
3.2. Окуучуларды класста жайгаштыруу	11
4. Сабактын жана теманын максаттарын коюу	15
5. Инсанга багытталган окутуудагы баалоо	17
6. Сабак учурундагы теңдик жана калыстык маселелери	18
7. Инсанга багытталган окутуу ыкмалары жана мисалдары	20
Тиркемелер	25
Колдонулган адабияттар	30

Илимий-педагогикалык адабияттарда «Инсанга багытталган окутуу» **окуучулардын жөндөмдөрүн, кызыкчылыктарын, өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, окутуу процессин** ыңгайлаштырууну билдирет.

Инсанга багытталган окутууну мугалимдер үчүн толугу менен жаңы түшүнүк деп айтууга болбойт. Анын айрым техникаларын, ыкмаларын мугалимдер өз тажрыйбасында колдонуп келишет. Бирок, аларды системалуу түрдө эмес, өз-өзүнчө колдонгон учурлар басымдуулук кылат.

Албетте, көпчүлүк мугалимдер класстагы бардык окуучуларга туура келе турган ыкмаларды, усулдарды тапканга аракет кылышат. Эгерде окуучулардын саны класста 30 дан ашык болсо, ар бир баланын өзгөчөлүктөрү менен кызыкчылыктарын кантип эске алууга болот? Ал үчүн кандай көнүгүүлөрдү пайдалануу керек? Окуучулардын түрдүү топтору бир убакытта түрдүү көнүгүүлөрдү аткаруусун класста кантип уюштурса болот? – деген сыяктуу суроолор мугалимдерди түйшөлтөт.

Бул колдонмодо жогорудагы суроолорго жооп табууда мугалимдерге жардам бере турган сунуштар, инсанга багытталган окутуунун негизги принциптеринин мүнөздөмөсү жана педагогикалык практикада колдонууга ыңгайлуу бир нече стратегиялар берилди.

ТРЕНИНГДИН МАКСАТТАРЫ

Тренингдин аягында катышуучулар:

- инсанга багытталган окутууга мүнөздөмө беришет;
- инсанга багытталган окутуунун өзгөчөлүктөрүн негиздеп айта алышат;
- инсанга багытталган окутуунун принциптеринин негизинде окуунун 5 көндүмү боюнча көнүгүүлөрдү өткөрө алышат;
- инсанга багытталган окутуунун стратегияларын колдоно алышат.

1. ИНСАНГА БАГЫТТАЛГАН ОКУТУУНУН ПРИНЦИПТЕРИ

Инсанга багытталган окутуу – бул мугалим окутуу процессине катышуусундай эле, окуучунун окуу процессине активдүү катышуусун камсыздаган система. Окуучулар активдүү позиция ээлеп, өз окуусун башкарышат: максаттарды аныкташат, тапшырмаларды аткарууну пландаштырышат, баалоо принциптерин аныктоого катышышат ж. б. Бул ыкманын негизги идеясы монологдон диалогго, көзөмөлдөн мугалимдин колдоосу менен өз алдынча өнүгүүгө жана башкаруудан өз алдынча башкарууга өтүү болуп эсептелет.

Инсанга багытталган окутуунун түпкү принциптерин төмөнкүндөй мүнөздөө мүмкүн:

- 1) жеке инсандын жамаат алдында приоритеттүүлүгүн;
- 2) мугалим менен классташтары ар бир окуучунун жеке сапаттарын көрсөтүү мүмкүнчүлүгүнүн кепили болуусу;
- 3) окутуу гуманисттик карым-катнаштарга негизделгендиктен, ар бир окуучу өзүн толук укуктуу адам катары баамдап, башкалардын инсандык сапаттарын таанып, аларга сый-урмат мамиле кылуусу;
- 4) ар бир окуучунун белгилүү укуктарынын болуусу жана мугалимдин ал укуктарды сыйлоосу;
- 5) мугалим, багыт берүүчү функциясы болсо да, окуу процессинин окуучулардай эле катышуучусу, анын ой-пикири талкууда көптөгөн ой-пикрилердин бири экендигин таануу;
- 6) окуучуларды «мыкты» жана «начар» деген категорияларга бөлүүдөн баш тартуу; окуучулардын ар түрдүүлүгүн жана ар бири башкасына салыштырмалуу бир нерсени жакшыраак билүүсүн түшүнүү;
- 7) «минимум баа – максимум баалоо» эрежесин сактоо;
- 8) мугалим аз сүйлөп, окуучуларга өз ой-пикирлерин айтууга көбүрөөк мүмкүнчүлүк бергенде, окутуу процессинин натыйжалуулугу жогорулашын мугалимдин түшүнүүсү;
- 9) «мен сени окутам» формуласынан баш тартып, «биз сени менен бирге окуйбуз», «сенин ... жөнүндө оюң мен үчүн кызыктуу» алгоритмине өтүү;
- 10) бир нерсени билбөө уят эмес, ой-жүгүртүп, билүүгө умтулбоо уят; окуучулар айрым нерселерди мугалимден жакшы билерин таануу;
- 11) ар бир окуучу билим алууда жеке багытына укуктуу экендигин, бала мугалим же ата-энеси үчүн эмес, өзү үчүн окуганын жана коомдун жашоосундагы өз ордун азыртан эле аныктоосу керектигин түшүнүү.

Бул принциптер, инсанга багытталган окутуунун алкагында мугалимдин калыптанган окутуу стилине окуучулардын көнүүсү эмес, карамагында болгон түрдүү технологияларды жана каражаттарды колдонуп, ар бир окуучунун окуу стилине жараша мугалимдин өз ыкмаларын жана иш усулдарын ылайыкташтыруусун билдирет.

Турукташкан окутуу стилинен инсанга багытталган окутууга өтүү дароо эле ишке ашырыла турган процесс эмес экендигин белгилеп кетүү зарыл. Ишти уюштуруунун түрдүү технологияларын жана формаларын үзгүлтүксүз сынап, колдонуу аркылуу мугалим бара-бара өзүнүн сабагын уюштурууга ылайык технологияларды аныктап, эң натыйжалууларын тандайт жана акырындык менен башкаруу стилинен окуучулар менен кызматташууга өтөт.

Инсанга багытталган сабактын маанилүү бөлүгү – **бул натыйжаларга караганда окуучунун иш-аракетин талдоо болуп саналат.** Мунун аркасы менен окуучунун көз карашы – дитин коюп аткаруудан активдүү чыгармачылыкка – өзгөрөт, ой жүгүртүүсү рефлексивдүү жана натыйжага багытталган мүнөздө болот.

1.1. ИНСАНГА БАГЫТТАЛГАН ОКУТУУНУН БААЛУУЛУГУ ЭМНЕДЕ?

Учурдагы маалыматтык мейкиндик окутуунун фактологиялык жана мазмундук бөлүгүн окуучулар үчүн жеткиликтүү кылгандыктан, мугалимдин негизги функциясы дагы өзгөрдү: окуучуга билим бергендин ордуна, мугалим ага өз алдынча билим алып, маалыматты өздөштүрүүсү үчүн түрдүү көндүмдөрдү берүүсү зарыл. Биринчи кезекте мугалим ар бир окуучунун өзүнө ылайыктуу окуу стилин табууга жардам берүүсү тийиш, ошондо гана ар бир окуучу өз мүмкүнчүлүктөрүн ишке ашыра алат. Билим алуунун башталгыч баскычынын аягында, окуучулар керектүү маалыматты табуу стратегияларын үйрөнүп, суроо коюп, аларга жооп табуу, өз алдынча жана курдаштары менен биргеликте иштөө, билим алууну пландаштыруу жана өздөрү үчүн маанилүү натыйжаларга жетишүү көндүмдөрүнө ээ болуулары кажет.

Азыркы учурда, өзгөчө класстагы окуучулардын саны өтө көп болгондуктан, кээ бир мугалимдер үчүн мындай татаал милдетти аткаруу кыйын сезилиши мүмкүн. Бирок башталгыч класстарда окуу – бул мугалимге окутуу ыкмаларын тандоодо жетиштүү эркиндик берген, ар бир окуучунун эмнеге кызыкканын аныктоого мүмкүнчүлүк берген предметтик чөйрө болуп эсептелет. Бул колдонмодо берилген окуу сабагын уюштуруу усулдарын колдонуп, мугалимдер эң натыйжалууларын аныктай алышат жана андан ары башка предметтер үчүн дагы колдоно алышат.

2. ОКУТУУ ПРОЦЕССИН ОКУУЧУЛАРДЫН ЖЕКЕ МУКТАЖДЫКТАРЫНА ЖАРАША ИЙКЕМДЕШТИРҮҮ (АДАПТАЦИЯЛОО)

Педагогикалык практиканы замандын талабына ылайык ийкемдештирүү жана инсанга багытталган окутуунун технологияларын ийгиликтүү колдонуу үчүн, биринчи кезекте, инсанга багытталган окутуу менен салттуу окутуунун негизги айырмачылыктарын баамдап түшүнүү зарыл. Айырмачылыктар 1-таблицада берилди.

1-таблица. Салттуу жана инсанга багытталган окутуунун мүнөздөмөлөрү

Салттуу окутуу	Инсанга багытталган окутуу
Окуучулардын жамааттык жана фронталдык ишине басым жасалат.	Окуучунун өз алдынча ишине, жеке тажрыйбасына басым жасалат.
Жетишүү деңгээлине жараша түрдүү топтор менен иш аткарылат.	Ар бир окуучу менен иш аткарылат, анын шыгын жана кызыккандарын аныктап, иш учурунда эске алынат.
Орто эсеп менен белгилүү билим деңгээлине багытталган дидактикалык материал колдонулат.	Ар бир окуучунун жөндөмүнө жана жетишүүсүнө ылайык дидактикалык материал колдонулат.
Бардык окуучулар үчүн бирдей билим көлөмү белгиленип, ага ылайыктуу окутуу материалдары тандалып алынат.	Ар бир окуучунун жеке жөндөмдөрүн эске алуу менен билим көлөмү белгиленип, ылайыктуу окутуу материалдары тандалып алынат.
Жалпы класстын активдүүлүгүнө түрткү берилет.	Ар бир окуучунун активдүүлүгүнө, мүмкүнчүлүгүн жана жеке шыгын эске алуу менен түрткү берилет.
Жаңы билим мугалим тарабынан гана берилет.	Мугалимдин жана окуучулардын бирге иш алып баруусу аркылуу жаңы билим алынат.
Окуучунун жообу мугалим тарабынан гана бааланат.	Биринчи кезекте өз жообун окуучу, андан кийин мугалим баалайт.
Билим сан негизинде гана бааланат (баа, %).	Билим алуу натыйжаларын сан жана сапат негизинде баалоо колдонулат.
Үй тапшырмасынын көлөмүн, татаалдыгын жана формасын мугалим аныктайт.	Окуучуларга үй тапшырмасынын көлөмүн, татаалдыгын жана формасын тандоо мүмкүнчүлүгү берилет.
Мугалим үчүн окуучулардын билим алуу стратегиялары эмес, окутуунун жыйынтыктоочу же орто мөөнөттүк натыйжалары маанилүү.	Мугалим окуучуларга билим алуу стратегияларын өздөштүрүүгө жардам берет, аларды бирге талкуулап, билимди өздөштүрүү жолдору менен «өз ара алмашууну» уюштурат.

Жогорудагы таблицадан анык болгондой, **инсанга багытталган окутууда көңүлдүн чордонунда ар бири өзгөчө кызыкчылыкка, шыкка, мүнөзгө, аңдап түшүнүү өзгөчөлүгүнө жана темпераментке ээ өзүнчө инсан** катары окуучу турат.

Ошондуктан, окутуу **дифференциацияланган** таризде болуусу тийиш, башкача айтканда, окуучулардын түрдүү топтору, жадагалса айрым окуучулар үчүн түрдүү мүнөздө пландаштырылып, ишке ашырылуусу кажет.

2.1. ОКУТУУНУ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯЛОО

Окутууну дифференциациялоо – бул түрдүү класстардын, топтордун өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен окутуунун түрдүү шарттарын камсыздоо. Ал эми дифференциациялоонун максаты – бул ар бир окуучуну мүмкүнчүлүктөрүнүн, жөндөмдөрүнүн, өзгөчөлүктөрүнүн деңгээлине жараша окутуу.

Дифференциацияланган окутуу контекстинде, окуучулардын даярдык деңгээли жана кызыкчылыктары боюнча окуу ишмердүүлүгүнүн үч элементин бөлүп көрсөтүү мүмкүн:

- 1) **Мазмун** – окуучу өздөштүрө турган маалымат;
- 2) **Процесс** – мазмунду өздөштүрүү, аңдап түшүнүү үчүн окуучу тартыла турган ишмердик;
- 3) **Натыйжалар** – окуучу иштеп чыгып, колдонуп, аткара турган жана кандай жаңы нерсени өздөштүргөнүн көрсөтө турган акыркы натыйжа, көндүмдөр.

Окуу ишмердүүлүгүнүн ар бир элементи (сабактын мазмуну, процесси, натыйжасы) өзүнчө дифференциацияланбайт. Алардын бирин дифференциациялоо башкаларын дифференциациялоого алып келет.

Окутуу процессинин негизги элементтерин дифференциациялоо боюнча мисалдар 2-таблицада берилди.

2-таблица. Окуу ишмердүүлүгүнүн элементтерин дифференциациялоо мисалдары

Мазмунду дифференциациялоо	Процессти дифференциациялоо	Натыйжаны дифференциациялоо
• Түрдүү окурмандык компетентүүлүк деңгээлдери үчүн түрдүү тексттерди тандоо же түзүү. • Окуучулардын даярдык деңгээлине жараша көнүгүүлөрдү тандоо. • Материалды аудио жана видеоматериалдардын, кыймыл-аракетти талап кылган оюндардын жардамы менен берүү. • Чакан топтор үчүн тапшырмаларды окуучулардын материалды өздөштүрүү деңгээлине жараша пландаштыруу. • Окуучулардын жеке окурмандык компетенттүүлүгүнө жана кызыкчылыктарына жараша жеке үй тапшырмаларын даярдоо.	• «Түрдүү деңгээлдеги көнүгүүлөрдү» колдонуу (20-бетти кара). Окуучулардын бирдей маанидеги, бирок түрдүү деңгээлдеги көндүмдөрдү өнүктүрүү үстүндө иштөөсү. • Айрым окуучулар жалпы класска берилген ишти башкалардан эрте аткарган учурда, түрдүү тааалдык деңгээлиндеги көнүгүү карточкаларын колдонуу. • Топтун мүчөлөрү бир гана топ алкагында иштебестен, тапшырманы аткаруунун түрдүү этаптарында, башка топторго катышуу мүмкүнчүлүгүн берген «ийкемдүү топтор» стратегиясын колдонуу. • Кыйналган окуучуларга кошумча колдоо көрсөтүү үчүн убакыт бөлүү. • «Биргелешип окууну» пландаштыруу.	• Окуучулардын окурмандык компетенттүүлүгү түрдүү болгондуктан, иштин натыйжаларына карата түрдүү критерийлерди орнотуу. • Өз алдынча же топток иштин натыйжаларын көрсөтүү үчүн окуучуларга түрдүү мүмкүнчүлүктөрдү берүү: чыгарманын картасы, театралдык оюн, долбоор боюнча презентация, дубал газетасы, стикер-аңгеме, колго жасалган китеп ж. б. • Окуучулар менен иштин натыйжаларын көрсөтүү формасын жана баалоо принциптерин талкуулоо. • Индивидуалдык кайтарым байланыш берүү.

Класста дифференциацияланган окутууну уюштуруу технологиясы бир нече этаптан турат:

1. Окуучулардын топторун түзүү үчүн критерийлерди иштеп чыгуу.
2. Аныкталган критерийлердин негизинде диагностика өткөрүү.
3. Диагностиканын натыйжасы боюнча окуучуларды топторго бөлүштүрүү.
4. Дифференциациялоо жолдорун аныктоо, түзүлгөн топтор үчүн тапшырмаларды иштеп чыгуу.
5. Сабактын түрдүү этаптарында дифференциацияланган ыкманы колдонуу.
6. Окуучулардын иштеринин натыйжаларына диагностикалык көзөмөл жүргүзүү; анын натыйжасында топтордун курамы өзгөрүүсү мүмкүн.

Үй тапшырмасы окутуу процессин, өзгөчө «Адабий окуу» сабагын, индивидуалдаштыруу үчүн кенен мүмкүнчүлүктөрдү берет. Үй тапшырмаларынын мааниси – бул окуучунун ой жүгүртүүсүнүн жана иш-аракеттеринин өз алдынчалыгын өркүндөтөт. Ишти мугалимдин тапшырмасы жана китептеги көрсөтмөлөр боюнча аткарганына карабастан, окуучу жеке жана өз алдынча иштейт, ошондуктан анын ой жүгүртүүсү өнүгүп, материалды аңдап түшүнөт жана өздөштүрөт. Инсанга багытталган окутууда үй тапшырмаларын окуучунун мүмкүнчүлүктөрүнө жана окуудагы ийгиликтерине жараша индивидуалдаштыруу зарыл. Класстагы окуучулардан артта калган окуучуга оңоюраак тапшырма берилсе, анын өз күчүнө ишеними артат. Ал эми жетишүүсү жогору болгон окуучуга татаалыраак тапшырма берилсе, акылынын өнүгүүсү интенсивдүү темпте болот.

Ошону менен бирге, окуучулардын кызыкчылыктарына жана муктаждыктарына жараша, жайкы каникул учурунда өз алдынча окуу үчүн түрдүү тааалдыктагы чыгармалардын тизмесин түзүү сунушталат.

2.2. ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯЛАНГАН ОКУТУУ АЛКАГЫНДА МУГАЛИМДИН МИЛДЕТТЕРИ

Дифференциацияланган окутуу мугалимдин алдына жаңы, кээде адаттан тыш милдеттерди коёт. Бирок бул милдеттер кошумча жүктөм катары каралбоосу зарыл, анткени алар чыгармачыл мүнөздө болуп, кошумча күч талап кылбайт; күнүмдүк окутуу алгоритминде белгилүү стратегияларды киргизүүнү, мугалимдин класстагы жүрүм-турумун жана окуучулар менен иштөөнүн айрым түрлөрүнө карата мамилесин өзгөртүүнү гана талап кылат. Бул милдеттердин көбүн мугалимдер күнүмдүк практикаларында колдонуп келүүдө, кээ бирлери гана алар үчүн жаңы болуусу ыктымал.

- ✓ Түрдүү типтеги, формадагы жана түзүлүштөгү дидактикалык материалдарды иштеп чыгуу, аларды сабак учурунда колдонуу максатын, ордун жана убактын аныктоо.
- ✓ Окуучулардын өз шыктарын көрсөтүүлөрү үчүн мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылуу үстүндө ой жүгүртүү. Аларга суроо берүү, оригиналдуу идеяларды жана гипотезаларды айтууга мүмкүнчүлүк берүү.
- ✓ Окуучулар арасында ой-пикир алмашууну уюштуруу. Окуучуларды классташтарынын жоопторун толуктоого жана талдоого шыктандыруу.
- ✓ Ар бир окуучунун субъективдик тажрыйбасын колдонуу жана алардын туюмуна таянуу.
- ✓ Ар бир окуучунун ийгиликтүү болуусу үчүн ыңгайлуу чөйрө түзүүгө умтулуу.
- ✓ Окуучуларды сабакка даярдануу учурунда альтернативдик маалымат издөөгө шыктандыруу.
- ✓ Окуучулардын зерикпөөсү үчүн тапшырмалардын түрлөрүн кезеги менен алмаштыруу.
- ✓ Окуучуларга байкоо жүргүзүү.

3. ОКУТУУ ЧӨЙРӨСҮ

Класстын физикалык мейкиндиги окутууда чоң роль ойнойт, анткени ал окуучулардын психологиялык абалына жана жүрүм-турумуна таасирин тийгизет. Ошондуктан мыкты пландаштырылган мейкиндик сабак учурунда окуучулардын жүрүм-турумун жакшыртууга мүмкүнчүлүк берип, сабактын максаттарына жетишүүгө жол ачат.

Окутуунун ийгилиги мугалим класста орноткон психологиялык атмосферага дагы байланыштуу болот. Мугалимден сөгүш алуудан же классташтарынын шылдыңына калуудан коркуу, окуучунун өз жөндөмдөрүн жана таланттарын толугу менен көрсөтүүсүн токтотуучу фактор болуп эсептелет.

Инсанга багытталган окутууда мугалим менен окуучу түрдүү, бирок керектүү тажрыйбага ээ, тең ата өнөктөш катары каралат. Мугалимдин кесипкөйлүк абалынын маңызы окуучунун талкууланып жаткан тема боюнча айткандарын билип, ага сый мамиле кылуусунда.

Мугалим кайсы материалды берүүнү гана ойлобостон, бериле турган материалдын кайсы бөлүгү окуучунун мындан мурунку алган билиминен жана жеке жашоо-турмушунан улам жеке тажрыйбасына байланыштуу экендигин алдын ала болжолдоосу зарыл. Ошону менен бирге, мугалим окуучунун жообун катуу сыноо (туура, туура эмес) мүнөзүндөгү талкууга албай, тең үкүктүү катышуучулардын диалогу формасында, окуучунун жообун жалпылап, сабактын темасына, окутуунун милдеттерине жана максаттарына шайкеш келген жерлерин белгилеп көрсөтүүсү зарыл.

Мындай шарттарда окуучулар дити менен катышып, талкууланып жаткан тема боюнча ой-пикирлерин активдүү түрдө билдирип, ката кетириүүдөн коркпой, өз варианттарын сунушташат. Ал эми мугалим үчүн окуучуларды жеке ой-пикирлерин билдирүүгө шыктан-

дыруу гана калат. Бул ой-пикирлерди талкуулоо аркылуу, мугалим окуучулардын алдын ала даярдалган үлгүлөрдү кайра жаратууларын гана камсыздабастан, алардын сынчыл ой жүгүртүү жөндөмдөрүн да калыптандырат.

Төмөндө мугалим окутуу чөйрөсүн ойлонуштуруу үчүн өзүнөн сурай турган болжолдуу суроолор берилди.

- Кайсы учурларда окуучулар өздөрүнө карата болгон сый (мугалими, классташтары ж. б. тарабынан) мамилени сезе алышат?
- Окуучулар окутуу ресурстары, окутуу чөйрөсү же убакытты пайдалануу боюнча чечим кабыл алууга катышабы? Кайсы учурларда катышат?
- Окуучулар окутууга карата өз ойлорун айта алышабы? Топтук иштерде тапшырмаларды, өнөктөштөрүн өздөрү тандай алышабы?
- Кайсы учурларда окуучулар өзү тууралуу эркин айтышып, өз ойлорун ачык билдире алышат? Ал эми кайсы учурларда мындай кыла албай, өздөрүн ыңгайсыз сезишет?
- Окуучулардын муктаждыктары тууралуу сурайсызбы? Топтор материалды түшүнгөнүн сурайсызбы, ага жараша окутуу стратегиясын алмаштырасызбы?
- Окуучуларга ыңгайлуу шарттарда иштөө үчүн кайсы факторлор тоскоолдук кылат? Бул факторлорду кантип жойсо же өзгөртсө болот?
- Класста парталар кандай коюлган? Окуучулар бири-бирин көрүп отурушабы?

3.1. ИНСАНГА БАГЫТТАЛГАН ОКУТУУДА КЛАССТАГЫ ТАРТИПТИ САКТОО

Класста натыйжалуу иш чөйрөсүн орнотууда тартиптин орду чоң. Мугалимдердин көбү окуучуларды фронталдык формада жайгаштыруу класста тартипти сактоого жардам берет деген ойдо. Адатта мындай мугалимдер үчүн «тынчтык» жана «тартип» бир эле түшүнүк. Тынчтык өкүм сүрүп, мугалимдин гана үнү угулган сабак көпчүлүк учурда натыйжасыз сабак болуп эсептелет, анткени мындай сабактан эң чыдамдуу беш же алты эле окуучу бир нерсе үйрөнүшү мүмкүн.

Окуучунун тартиби эмне экендиги тууралуу ой жүгүртүү зарыл. Тынчтыкты сактоо ар дайым эле тартип орнотулганын билдиреби? Ал эми сабак учурунда класста орун алмашуу жана сүйлөө тартипти бузуу болуп эсептелеби?

Инсанга багытталган окутууда тартип – бул окуучулардын мугалим берген багыттары боюнча иштеп, сабакка жана жалпысынан окууга байланыштуу жүрүм-турум эрежелерин сактоо болуп эсептелет. Ошентип, бул түшүнүк окуучунун мектептеги гана эмес, мектептен тышкары дагы жүрүм-турумун камтыйт. **Тартип** – бул окуу процессин уюштуруу жөндөмү.

Жүрүм-турум эрежелерин бузуу көпчүлүк учурда окуучулар зериккенде, алардын алдына коюлган милдеттерди түшүнбөгөндө же аткарганды каалабаганда келип чыгат. Тапшырмаларды жана класс ишин аткаруу усулдарын натыйжалуу дифференциациялаганда, окуучулар менен максаттарды биргеликте аныктаганда, ишти аткаруу боюнча өз ара келишим түзгөндө жана окуучуларды натыйжага багыттаганда, алардын мотивациясы жогорулап, тапшырманы аткаруудан алаксуу ыктымалы азаят.

Башталгыч класстар – бул мугалим окуучуларды «тартип» түшүнүгү, (өз алдынча жана топ менен) окуу процессинин жол-жобо, эрежелери менен тааныштыруу мезгили болуп

саналат. Катуу тартип чаралары окуучулардын билим алууга умтулуусун азайтат, ал эми шыктандыруу жана позитивдүү кайтарым байланыш, окуучулардын ийгиликке жетишүү ишеничин арттырып, кайрадан мактоо үгүү үчүн күч жумшоосун камсыздайт. Класста тынчтыкты сактоого аракет кылуунун кажети жок, бардык окуучулар өздөрүнө кызыктуу нерселер менен алектенип, башкаларга тоскоолдук жаратпастан акырын үн менен өз ара сүйлөшүү мүмкүнчүлүгүн берүү зарыл.

Окуусун өз алдынча көзөмөлдөө, сабак учурунда башкаларга сый мамиле жасоо, башкаларды үгүү жана өз ой-пикирин айтуу жөндөмү окуучуларга өмүр бою керектүү жана пайдалуу болот. Бул жөндөмдү калыптандыруу үчүн, биринчи кезекте, мугалим өзү окуучулардын ой-пикирлерине сый мамиле жасоо, жаңы нерселерди үйрөнүү жана талкуу жүргүзүү аркылуу окуучуларга өрнөк болуусу тийиш. **Мугалим лектордон орток иштин фасилитаторуна айлануусу зарыл.**

Албетте, ар бир класста жалпы эрежелерди сактабаган, бир жерде узак мөөнөт отура албаган окуучулар да болот. Мындай окуучуларды жөнгө салуу үчүн бир катар ыкмалар бар. Кээ бирлерин карап чыгалы.

1. Терс сөздөрдү позитивдүү сөздөргө өзгөртүп айтуу абдан натыйжалуу методика. Мугалимдин окуучуларга айткан сөзү чоң мааниге ээ. Эгерде кимдир бирөөгө: «Өрдөктөр жөнүндө ойлобо!» – десе, ал дароо өрдөктөрдү элестетет. Ошондуктан, «Чуркабагыла!», «Сүйлөшпөгүлө!» сыяктуу сөздөрдүн ордуна мугалим позитивдүү түюндурмаларды колдонуп, себебин кошо айтуусу сунушталат. Мисалы: «Башкалардын тынчын албаш үчүн, класста акырын басыш керек!», «Бир-бирибизди үгүш үчүн акырын үн менен сүйлөшөлү!».
2. Мугалим окуучулардын жүрүм-турумдарынын себебин түшүнгөнүн же түшүнүүгө чын дилинен аракет кылгандыгын жана аларга жардам берүүгө даяр экендигин көрсөтүүсү абдан маанилүү: «Сага кызыксыз болгон үчүн алаксып жатат окшойсуң. Кел, сага кызыктуу тапшырма табууга аракет кылалы».
3. Эрежелерди сактоо үчүн мактоо зарыл, өзгөчө көп бузгандарды. Мугалим эмне себептен мактаганын белгилеп айтуусу зарыл: «Бүгүн топто мыкты иштей ала турганыңды көрсөттүң: активдүү катышып, тынчтыкты бузган жоксуң».
4. Балдар мугалимдин мамилесин сезишет. Мугалим төмөнкү терс сөздөрдү класста колдонуудан баш тартуусу зарыл:
 - *Үстөмдүк кылуучу тон:* «Унчукпай отур!», «Сүйлөгөнүңдү токтотуп, китебиңди ач!»
 - *Тыюу салуучу тон:* «Сүйлөбө!», «Айланбай отур!»
 - *Коркутуучу тон:* «Көрөсүң азыр!», «Бул үчүн сени жазалаш керек!»
 - *Сын:* «Бул сенин ишиңби? Ушинтип да жазабы?», «Мындай иштен уялышың керек!»
 - *Кызыгуусун жоготуу (демотивация):* «Эх, качан сен бир нерсе үйрөнөсүң?!», «Унчукпай дароо китебиңди ач!»
 - *Камкорсуган текебердик тон:* «Мейли эми, бул деле жарайт».

Классты башкаруу боюнча ыкмалар жана сунуштар колдонмонун 1-тиркемесинде кошумча берилди.

3.2. ОКУУЧУЛАРДЫ КЛАССТА ЖАЙГАШТЫРУУ

Класстагы орундарды жайгаштыруу окуу программасы сыяктуу эле абдан маанилүү болуп саналат. Классты туура жайгаштыруу боюнча чечим тапкычтыкты жана чыгармачылыкты талап кылат. Төмөндө окуучуларды класста жайгаштыруу боюнча бир нече варианттар берилди.

ӨЗ АЛДЫНЧА ОКУП-ҮЙРӨНҮҮ ФОРМАТЫ

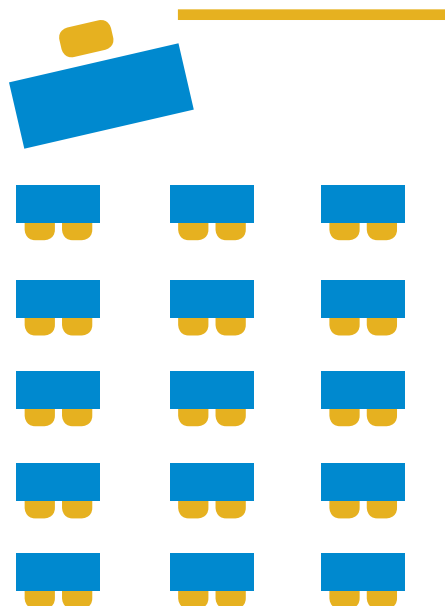
(фронталдык жайгаштыруу)

Жакшы жагы

- ✓ Бардык көлөмдөгү класстарга туура келет.
- ✓ Өз алдынча натыйжалуу иштегенге шыктандырат.
- ✓ Бир нерсени көрсөтүүгө жана презентация үчүн натыйжалуу.
- ✓ Жаңы материал берүү (лекция) жана өз алдынча иштөө үчүн ыңгайлуу.
- ✓ Жуптарда иштөө үчүн салыштырмалуу ыңгайлуу.

Алсыз жагы

- ✓ Талкуу жана топтордо иштөө үчүн ыңгайсыз.
- ✓ Окуучулар көңүлүн топтой албай, башка нерсеге алаксып кетиши мүмкүн.
- ✓ Окуучулардын өз ара иштешүүсүнө ыңгайсыз.
- ✓ Мугалим үчүн окуучулардын баарын карап текшерип чыгуу көп убакытты талап кылат.

ИРИ ТОПТОР ФОРМАТЫ

(«П» тамгасы формасында)

Жакшы жагы

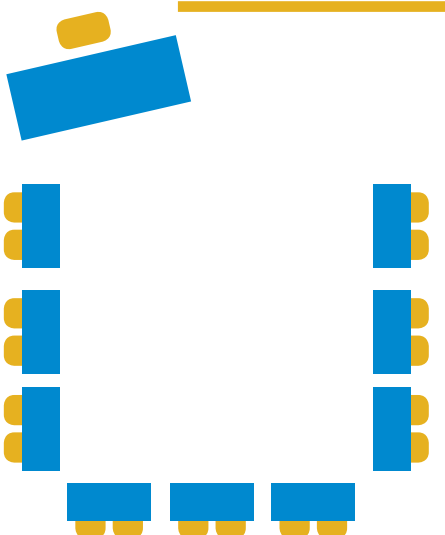
- ✓ Бүтүндөй класс менен өз ара иштешүү жеңил болот.
- ✓ Пикирин айтып, талашып-тартышуу жана процесске катышуу үчүн ыңгайлуу.
- ✓ Мугалимдин окуучулар менен байланышуусуна жеңил болот.
- ✓ Презентация жана башка материалдарды көрсөтүү үчүн орун кеңири болот.

Алсыз жагы

- ✓ Чакан топтордо иштегенге ыңгайсыз.
- ✓ Тартынчаак окуучулар үчүн стресс абалын жаратышы мүмкүн.
- ✓ Бардык окуучулардын түшүнүү деңгээлдерин жана жөндөмдөрүн баалоого кыйынчылык жаратат.

Мүмкүнчүлүктөрү

- ✓ Окуучулар отургучтарын көтөрүп, ортого өтүп, чакан топторду түзүүгө болот.

КЫЙГАЧ КАТАРЛАР

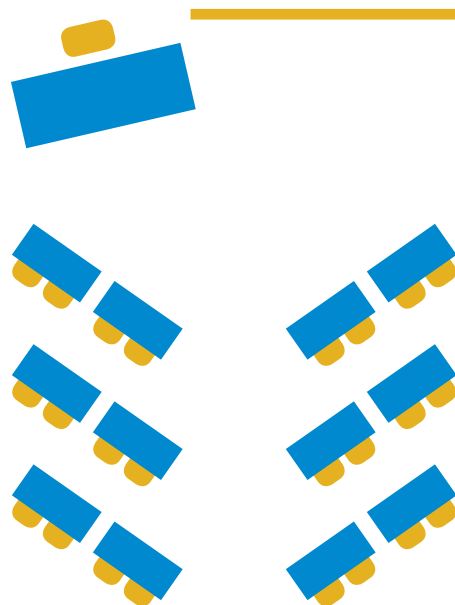
(балаты формасында)

Жакшы жагы

- ✓ Бүтүндөй класс менен иштешүү жеңил болот.
- ✓ Жалпы талкуу жана презентация үчүн абдан ыңгайлуу.
- ✓ Мугалимдин окуучулар менен байланышуусуна жардам берет.
- ✓ Мугалим катарлардын арасын жеңил аралап жүрөт.

Алсыз жагы

- ✓ Окуучулар көңүлүн топтой албай, тез алаксып кетиши мүмкүн.
- ✓ Окуучулар ортосундагы өз ара иштешүү бирдей текши болбойт.
- ✓ Көңүл толугу менен мугалимге бурулат.

ЧАКАН ТОПТОР ФОРМАТЫ

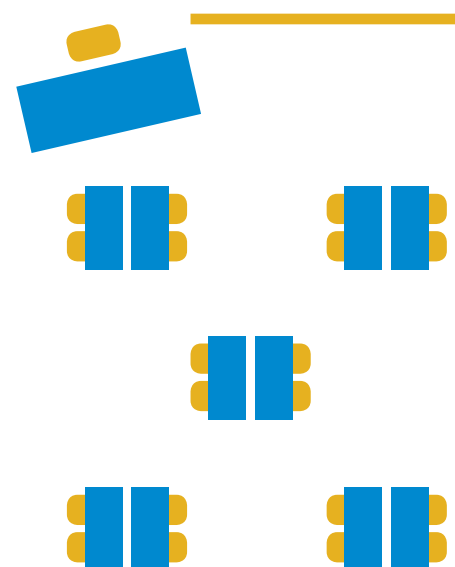
(«Аралчалар»)

Жакшы жагы

- ✓ Окуучулардын баарлашуусу, кызматташуусу үчүн ыңгайлуу.
- ✓ Окуучулар ой-пикирлери менен бөлүшө ала турган ынтымактуу жана коопсуз чөйрө түзүлөт.
- ✓ Кызматташууга жана топтордо иштегенге ыңгайлуу.
- ✓ Рефлексия, көйгөйлөрдү чечүү жана баарлашуу көндүмдөрүн өнүктүрөт.
- ✓ Топторго бөлүүнүн түрдүү варианттарын колдонсо болот.

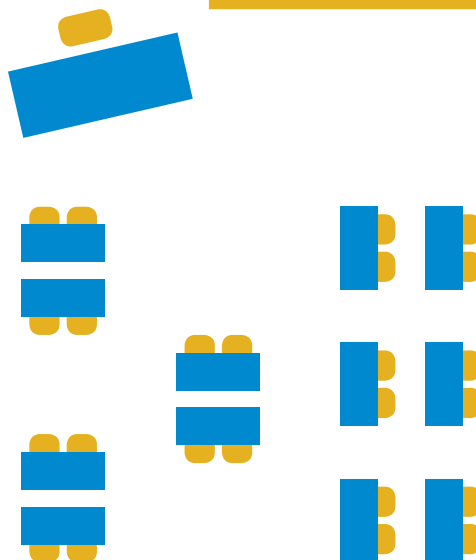
Алсыз жагы

- ✓ Жеке жоопкерчилик деңгээли төмөндөйт, б. а. күчтүү окуучулар тапшырмалардын көбүн аткарышат.

Жакшы жагы

- ✓ Окуучулардын билим деңгээли, темпераменти ар түрдүү болгон учурда жана сабакта ар кандай усулдар колдонулганда ыңгайлуу.
- ✓ Мугалим окуучуларды жеке муктаждыктарына жараша топторго бөлө алат.
- ✓ Окуучулар ой-пикирлери менен бөлүшө ала турган ынтымактуу жана коопсуз чөйрөнү түзсө болот.
- ✓ Кызматташуу жана топтордо иштөө үчүн ыңгайлуу.
- ✓ Рефлексия, көйгөйлөрдү чечүү жана баарлашуу көндүмдөрүн өнүктүрөт.

Алсыз жагы

- ✓ Окуучулардын ортосундагы өз ара иштешүү тегиз бөлүштүрүлбөйт.

Мүмкүнчүлүктөрү

- ✓ Окуучулардын билим деңгээлине жараша ролдорун алмаштырып турууга болот. Мисалы, чакан топтор менен эксперттердин ролдорун алмаштырууга болот.

Жогоруда берилген жайгаштыруу форматтарынан айырмаланган башкаларын дагы колдонуу мүмкүн.

Окутуу чөйрөсүнө класста парталарды коюудан сырткары анда окуу ресурстарын (китептерди, балдар тарткан сүрөттөрдү, жасаган материалдарды, портфолиолорду ж. б.) балдарга ыңгайлуу кылып, б. а. балдарга жеткиликтүү, алар каалаган учурда өз алдынча алалгыдай кылып жайгаштыруу да абдан маанилүү. Көпчүлүк учурда класста сүрөттөр бийик илинип, китептер окуучулар өз алдынча алалбагандай кылып жайгаштырылат. Бул балага багыттап окутууга каршы келет.

4. САБАКТЫН ЖАНА ТЕМАНЫН МАКСАТТАРЫН КОЮУ

Окуучулар менен бирге максаттарды аныктоо – инсанга багытталган окутуунун маанилүү бөлүгү болуп эсептелет. Окуучулар өздөрү койгон максаттарды аткарууга активдүүрөөк катышат, анткени аларда окуу процессин көзөмөлдөө сезими пайда болуп, максаттарга жетишүү үчүн жоопкерчилиги жогорулайт жана өз күчүнө ишеними артат. Бирок окуучулардын алдына өтө абстракттуу, түшүнүксүз жана жетилбей турган максаттарды коюудан каалагандай майнап чыкпайт. Сабактын же өзүнчө бир тапшырманын максаттарын аныктоодо эксплициттик усулду колдонуу, башкача айтканда сабак же тапшырманы аткаруу учурунда кайсы көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү өркүндөтүү үстүндө иштей тургандарын түшүндүрүү сунушталат. Тапшырманы аткарууга киришердин алдында же сабактын бир этабынан экинчисине өтөрдө, окуучулар иш кандай уюштурула турганын, аны аткаруу кандай кадамдарды камтыганын, кандай натыйжалар боло турганын жана натыйжаны кантип берүүнү билүүлөрү зарыл.

Сабактын максаты SMART критерийлерин эске алуу менен коюу сунушталат:

S (Specific) – конкреттүү, спецификалуу;

M (Measurable) – ченеле, өлчөнө турган;

A (Achievable) – жетишиле, ишке ашырыла турган;

R (Realistic) – реалдуу, натыйжага багытталган;

T (Time-bound) – убактысы аныкталган.

Сабактын максатынын ченеле турган болушу анын натыйжаларын баалоого жардам берет. Маселен, «баланын окуу көндүмдөрүн өркүндөтүү» деген максатты кантип баалоого болот?

«Жакшыртуу», «өстүрүү», «өнүктүрүү», «көбөйтүү», «тарбиялоо» деген сыяктуу ченелбей турган этиштер колдонулган максаттарды баалоо, өлчөө деги эле мүмкүн эмес. Балдардын иш-аракети көрүнүп турган жана ченелүүчү этиштерди колдонуу максатка ылайык болот. Мындай этиштер Блумдун таксономиясы боюнча төмөндөгү 3-таблицада кеңири берилди. Сабактын максаты сабак аяктаганда окуучулар жетише турган акыркы натыйжаларды так, реалдуу чагылдырышы керек. Ошондуктан сабактын аягында сабактын максаттарына кайра кайрылып, эмнелер кандайча аткарылганына талдоо жасоо абдан пайдалуу болот. Ал эми убактысынын аныкталышы критерийине келе турган болсок, ал сабактын убактысына байланыштуу болот.

3-таблица. Блумдун таксономиясы боюнча ченелген этиштер

Деңгээл	Көндүм/жөндөм	Этиштер	Мисалдар
Билим	Тексттеги керектүү маалыматты табуу	Санап берүү, атоо, аныктоо, айырмалоо, ж. б.	Чыгарманын атын билет, каармандарды атайт, тексттеги каармандар менен окуялардын сүрөттөлүштөрүн жана мүнөздөмөлөрүн табат.
Түшүнүү	Негизги идеяны бөлүп көрсөтүү, себеп-натыйжа байланыштарын аныктоо, сюжетти айтып берүү	Түшүндүрүү, өз сөзү менен айтып берүү, кайра баяндоо, сүрөтүн тартуу, аныктоо, чечмелөө ж. б.	Окуя кантип башталып, кантип аяктаганын, кандай ырааттуулукта өнүккөнүн өз сөзү менен айтып берип, түшүндүрөт, негизги идеяны жана себеп-натыйжа байланыштарын аныктайт, айткан ойлоруна мисалдарды келтирет.

Деңгээл	Көндүм/жөндөм	Этиштер	Мисалдар
Колдонуу	Алынган маалыматтарды түрдүү кырдаалдарда пайдалануу	Санап чыгуу, тандоо, көрсөтүү, өзгөртүп түзүү, мисал келтирүү, далилдөө, салыштыруу, мүнөздөмө берүү аргументтерди келтирүү, окшоштуктарды табуу.	Каармандарды салыштырат, турмуштагы жагдайлар менен окшоштуктарын табат, каармандарга мүнөздөмө берет, чыгармадагы окуялар жөнүндө ой-пикирин билдирет.
Талдоо (анализ)	Тексттеги маалыматты курамдык бөлүктөргө бөлүү, баяндоонун ички логикасын түшүнүү	Бөлүү, топтоо, классификациялоо, айырмалоо, салыштыруу, тандоо, байланыштыруу, категорияга бөлүү, интерпретациялоо.	Текстти бөлүктөргө бөлөт, аларга ат коёт, бөлүктөрдүн ортосундагы байланышты түшүндүрөт, каармандардын аракеттерине түшүндүрмө берет, алардын өзгөчөлүктөрүн, айырмачылыктарын негиздейт.
Топтоо (синтез)	Маалыматты иштетүү, тексттеги маалыматтын негизинде тыянак жана корутунду жасоо.	Жалпылоо, калыптандыруу, пландаштыруу, түзүү, иштеп чыгуу, топтоо, схема түзүү ж. б.	Каармандардын иш-аракеттерин логикалык таризде алдын ала айта алат, тексттеги маалыматтын негизинде схема, чыгарманын картасын түзөт, тексттен корутунду чыгарат, окуялардын альтернативдик жүрүшүн ойлоп табат.
Баалоо	Критерийлердин негизинде баалоо	Далилдөө, өлчөө, негиздөө, деңгээлдерге бөлүү, баа берүү, сунуштоо ж. б.	Каармандардын аракеттерине карата өзүнүн баасын берет, алар туура же туура эмес кылгандыгын аргументтер менен негиздейт, өзүнүн көз карашын билдирет, автордун ой-пикири менен макул болот же каршы болот.

5. ИНСАНГА БАГЫТТАЛГАН ОКУТУУДАГЫ БААЛОО

Окутууну дифференциациялоо, албетте, окуучулардын иштерин баалоо боюнча түрдүү усулдарды колдонууну дагы билдирет. **Дифференциацияланган баалоо** – бул, өз ара тыгыз байланышта болгонуна карабастан, **калыптандыруучу баалоо эмес**. Дифференциацияланган баалоодо биринчи орунда окутуунун мазмуну эмес, окуучулардын түрдүү муктаждыктарына жараша баалоо усулдарын адаптациялоо турат. Башкача айтканда, калыптандыруучу баалоо мугалимге окуучулардын кайсы окуу көндүмдөрүн өркүндөтүү керек экендиги тууралуу маалымат берсе, инсанга багытталган баалоонун предмети окуучунун иштөө процесси болуп саналат, ал эми бул баалоонун натыйжаларын мугалим ар бир окуучу үчүн эң ыңгайлуу жана майнаптуу иш түрлөрүн аныктоо үчүн колдонот.

Калыптандыруучу баалоо менен дифференциацияланган баалоонун айырмачылыктарын жакшы түшүнүү үчүн бул баалоолордун ар бир түрүнө жооп ала турган суроолорду түзүп көрүү керек.

Калыптандыруучу баалоо боюнча суроолорго мисалдар:

1. Окуучуларда окуунун кайсы көндүмдөрү калыптанган?
2. Кайсы көндүмдөрдү кошумча өнүктүрүү керек?
3. Окуучуларга _____ үйрөтүү үчүн кандай көнүгүүлөрдү колдонууга болот?

Дифференциацияланган баалоо боюнча суроолорго мисалдар:

1. Бул окуучуга (чакан топто, жупта же жеке иштеген) кайсынысы ыңгайлуу?
2. Класс алдында презентация кылууга окуучу канчалык деңгээлде өзүн эркин сезет?
3. Окуучу мугалими менен классташтарынын кайтарымы байланышын кандай кабыл алат? Кызыгуусун жоготууга бөгөт коюу үчүн окуучуга кандай кайтарымы байланыш (жазуу түрүндө, жекече маектешүү ж. б.) берүү керек?

Кайтарымы байланыш жана калыптандыруучу баалоо боюнча кеңири маалымат 7 жана 8-модулдарда талкууланат.

6. САБАК УЧУРУНДАГЫ ТЕҢДИК ЖАНА КАЛЫСТЫК МАСЕЛЕЛЕРИ

Инсанга багытталган окутуу боюнча талкуу алкагында биздин педагогикалык усулдар окуучулар арасында теңдикти жана аларга карата калыс мамилени канчалык деңгээлде камсыздай алары, мугалимдер учурдагы көйгөйлөрдү чечүү үчүн эмне кыла алары тууралуу ой жүгүртүү зарыл.

Бул үчүн биринчи кезекте класстагы «теңдик» жана «калыстык» түшүнүктөрүн аныктоо кажет. **Теңдик** – бул жынысына, улутуна, социалдык абалына же ден соолугунун мүмкүнчүлүктөрүнө карабастан, бардык окуучулар үчүн бардык материалдардын, ресурстардын жана окутуу процессинин жеткиликтүүлүгү, ар бир окуучуга бирдей, тең окуу шарттарын түзүү. **Калыстык** – бул мугалим тарабынан ар бир окуучуга адилет көңүл буруп, мамиле кылуусу, окуучуларга карата кандайдыр бир басмырлоонун жоктугу. Башталгыч класста мугалимдин окуучуга боорукер мамилеси окутуу үчүн кошумча маанилүү ресурс болуп саналат; ошентип, калыстык теңдик үчүн керектүү шарт болуп калат.

Класста басмырлоо (дискриминация) түрдүү жол менен болушу мүмкүн. Кээде атайы болот, бирок көпчүлүк учурда окутуу процессинин катышуучуларынын көз караштарынан жана жүрүм-турум көндүмдөрүнөн улам ойлобостон болот. Башталгыч мектепте болгон басмырлоонун шарттуу үч түрүн бөлөлү¹:

1. Тилекке каршы, өлкөбүздүн мектептеринде **гендердик** басмырлоо көп кездешет, көп учурларда ойлонбостон болот. Кыздарга жана балдарга кайрылуудагы, мактоодогу жана уяткаруудагы айырмачылыктар, тартипке жана тапшырмалардын аткарылышынын сапатына карата ар түрдүү талаптар, жооп берүү үчүн ойлонууга берилген убакыттагы айырмачылык – мунун бардыгы, негизинен, басмырлоо болуп эсептелет. Ошону менен бирге окуу үчүн берилген тексттердин мазмуну

¹ Бул модулда басмырлоонун түрлөрү толугу менен келтирилген жок жана шарттуу түрдө гана берилди; бул классификация коомдогу теңдик жана калыстык боюнча атайын булактардын классификациясынан айырмаланышы мүмкүн.

кыздарга дагы, балдарга дагы кызыктуу болуусу үчүн кылдаттык менен тандоо зарыл; стереотиптик ой-пикирлерден жана окуучуларды жыныс боюнча бөлүүдөн оолак болуу кажет («Сен кызыңда, кыздар жакшы окуш керек», «Балдар кагаздан кеме жасашат, ал эми кыздар – гүлдөрдү жасашат» ж. б.).

2. **Социалдык** басмырлоо эбактан бери эле коомдо кеңири талкууланууда, ошондуктан мугалимдер бул көйгөй жана аны жоюу тууралуу кабардар. Мугалим өзүнүн класстагы жүрүм-турумун дайыма талдап, «Түрдүү улуттагы, социалдык жана экономикалык абалдагы окуучулар класста өздөрүн ыңгайлуу сезеби? Өз жөндөмдөрүн көрсөтүү үчүн тең мүмкүнчүлүктөр берилип жатабы?» – деген суроолор үстүндө ой жүгүртүүсү тийиш. Мында окуучулардын үй-бүлөлөрүндө жана мектепте сүйлөгөн тили, үй-бүлөлөрүнүн окуу үчүн кошумча материалдарды сатып алуу мүмкүнчүлүктөрү, үйдөгү жумушка катышуу деңгээли ж. б. у. с. факторлор эске алынуусу зарыл.
3. **Ден-соолугунун мүмкүнчүлүктөрү боюнча басмырлоо.** Инклюзивдик билим берүү дагы көптөн бери талкууланып келүүдө; мугалимдер, мектеп жетекчилиги менен биргеликте, кандайдыр бир мүмкүнчүлүктөрү чектелген же кошумча муктаждыктары бар окуучулар үчүн билим алуунун жеткиликтүүлүгүн камсыздоо жана алардын окуудагы муктаждыктарын канааттандыруу жолдорун ойлоноулары тийиш.

Окутуунун бардык элементтерин: мазмунун, процессти, класста ишти уюштуруу жолдорун, баалоону, кайтарым байланыш берүүнү, социалдык теңдиктин жана калыстыктын негизинде кароо зарыл. Мектеп жетекчиликтери жана мугалимдер, окуучуларга тең укуктарды жана билим берүүнүн жеткиликтүүлүгүн камсыздаган окуу чөйрөсүн куруу үчүн окуучулардын ата-энелери же камкорчулары менен кызматташуулары кажет.

7. ИНСАНГА БАГЫТТАЛГАН ОКУТУУ ЫКМАЛАРЫ ЖАНА МИСАЛДАРЫ

Бул бөлүмдө инсанга багытталган окутуунун натыйжаларына оң таасир этүүчү тажрыйбадан алынган ыкмалар жана мисалдар келтирилди.

1-ЫКМА. Түрдүү деңгээлдеги (баскычтагы) тапшырмалар.

Максаты: психологиялык комфорт түзүү жана ар бир окуучуну мүмкүнчүлүктөрүнө жана жөндөмдөрүнө ылайык окутуу.

Дифференциациялоо: окуу көндүмдөрүнүн өнүгүүсүнүн деңгээлине жана окуучулардын мүнөзүнө ылайыктуу ар түрдүү болот.

Этаптары:

1. Ар түрдүү татаалдык деңгээлиндеги үч дифференцияланган «А», «Б», «В» тапшырмаларын иштеп чыгуу.

«А»	«Б»	«В»
Татаалдыктын биринчи деңгээли – репродуктивдик деңгээл. Мында окуучу Блум таксономиясынын «Билим» жана «Түшүнүү» (15–16 бет) деңгээлдерине болжол менен туура келген базалык деңгээлдерге ээ болот.	Татаалдыктын экинчи деңгээли – окуучуларды колдонуудагы айрым көнүгүүлөрдү аткаруу үчүн зарыл болгон окуу ишмердигинин ыкмалары менен камсыз кылат. «А» деңгээлинин окуу материалдарын тереңдетүүчү кошумча маалыматтар берилип, түшүнүктөрдүн колдонулушун көрсөтөт. (≈Блум таксономиясынын «Колдонуу» жана «Анализ» деңгээлдерин).	Татаалдыктын үчүнчү деңгээли – окуучулар материалды толук билишет, окуу иштери боюнча ыкмаларга ээ болушат, өнүктүрүүчү материалдар берилип, чыгармачылыкта колдонууга түрткү берген материалдар жана алардын логикалык негиздемелери тереңдетилет. (≈Блум таксономиясынын «Синтез» жана «Баалоо» деңгээлдерин).

2. Окуучулардын деңгээлдерин аныктоо жана окуучуларды **өзгөрмө курамдагы** топторго бөлүү. Эгер окуучу негизги ыкмаларды үйрөнсө, кечээ 1-деңгээл тобунда («А» тапшырмасы) иштеген окуучунун эртең 2-деңгээл тобунда («Б» тапшырмасы) иштөөсү мүмкүн.

Окурмандык компетенттүүлүктүн деңгээлине жараша топторго бөлүү

1-деңгээл

Репродуктивдик. Бул деңгээл билүү, түшүнүү деңгээлинде колдонулат, жана бул учурда мугалимдин кошумча колдоосу керек (толук көрсөтмө берүү, жалпы класс менен иштөө, жазуу иштеринен кийин талдоо жүргүзүү, көрсөтмө берүүчү карточкалар). Үйрөнүүгө, окууга кызыгуу деңгээли, жетишүү көрсөткүчтөрү төмөн, тез чарчаган, билим алууда көйгөйлөрү бар окуучулар. Бул деңгээлдеги окуучулар көбүнчө жай, көңүлү чөккөн болушат жана класстагы окуучулардан артта калышат. Инсанга багытталган окутуу ыкмасы колдонулбаган учурда, алар окууга кызыгуусун такыр жоготуп, класстан артта калуусу мүмкүн. Бирок чындыгында, ылайыктуу ыкма колдонулса,

алар ийгиликтүү окуй алышат. Окуучулардын тапшырма аткаруу учурунда мугалимдин аларга өтүлгөн материалды кайталап түшүндүрүп, мазмундуу колдоо көрсөтүүсү керек.

2-деңгээл

Конструктивдик. Алынган билим колдонулат («Б» тапшырмасы). Түшүндүрүлгөндөн кийин тапшырма өз алдынча аткарылат жана мугалим сөзсүз аларды текшерет. Бул деңгээлдеги окуучулардын окурмандык компетенттүүлүгү орто. Алар көп учурда шашып кетишет. Окуудагы жетишпегендиктердин себеби интеллектуалдык жөндөмдөрүнөн эмес, өтө шашмалыктан жана эмоционалдуулуктан болуусу мүмкүн. **Мугалимдин колдоосу мотивация берет жана окуу жол-жоболорун көрсөтөт:** тапшырманын максатын эскертүү, топтук иш эрежелерин кайталоо, топтун ичинде ролдорду бөлүштүрүүгө жардам берүү.

3-деңгээл

Чыгармачылык. Окуучулардын билимин тереңдетет («В» тапшырмасы). Тапшырма өз алдынча аткарылат. Окуучулар алынган билимдерин өз алдынча колдонууга жана айрым тапшырмаларды чечүүгө чыгармачылык менен мамиле кылууну талап кылган бир кыйла татаал көнүгүүлөр менен иштешет. Бул окуучулар туруктуу көңүл буруп, маселени бөлүктөргө бөлүп талдай алышат; натыйжада алардын бирдиктүү көз карашы жана түшүнүүсү калыптандырылат. Алар окуу убагында жалпылоо жөндөмүн ийгиликтүү өздөштүрүшүп, сөз байлыгы кенен болушат. Бул топ башка эки топко караганда өз алдынча иштөө жөндөмүнө көбүрөөк ээ. **Мугалим окуучуларга топтордо талкуулоо үчүн кошумча кеңештерди берип, колдоо көрсөтөт.**

Көңүл буруңузда! Окуучуларды топторго бөлүүдө, аларды окурмандык жөндөмдөрү боюнча бөлүп жатканыңызды көрсөтпөшүңүз керек. Эгер окуучулар жөндөмдөрү боюнча «А» жана «Б» тобуна бөлүнүп жатышканын билсе өзүнө болгон ишеними азаят жана натыйжада алардын билим алууга шыктануусу жана умтулуусу төмөндөйт. Бул ыкманын алкагында ар бир топтун катышуучулары «ийгиликтүү» натыйжаны элестетүүсү керек.

3. Күтүлүүчү натыйжаларды дифференциациялоо. Топтук тапшырманын татаалдык деңгээлдигине жараша күтүлүүчү натыйжалар ар түрдүү болушу мүмкүн. «А» жана «Б» топтору үчүн бул оозеки презентация болушу мүмкүн (башкы каарманды сүрөттөө, кайра айтып берүү, негизги окуя жөнүндө аңгеме, негизги сөздөрдү атоо ж. б.) жазуу тапшырмалары (чыгарманын картасы, каармандардын тизмеси, текст үчүн сүрөт ж. б.). «В» тобу үчүн натыйжалар чыгармадагы окуялардын өнүгүүсүнүн альтернативдик варианттарын (оозеки же жазуу), кыска сахна оюндарын, каармандардын мүнөздөмөлөрүн ж. б. камтыйт.
4. Баалоону жана кайтарым байланышты дифференциациялоо. Негизи, «А» жана «Б» топторунун окуучулары мотивацияларын жогорулатууга көбүрөөк муктаж, ошондуктан, алардын даярдаган тапшырмасы «С» тобунун тапшырмасындай эле баалуу экенин билдирүү маанилүү. Кайтарым байланышта сөзсүз эмне ийгиликтүү аткарылгандыгын сүрөттөө керек жана тапшырмалардын сапатын жакшыртуу боюнча кеңештерди бул топтогу окуучулар аткара ала турган деңгээлде берүү керек. Эч качан мотивацияны жогорулатуу үчүн топтордун натыйжаларын бири-бири менен салыштырбоо керек. Мисалы, «эгер дагы көбүрөөк окусаңар тиги топтун же «А» тобунун натыйжаларына жетишесиңер» деген сыяктуу фразаларды колдонуу туура эмес.

Түрдүү деңгээлдеги
тапшырмалардын
мисалдары

«Түлкү менен турна» чыгармасы

«А» тобу

Жомокту окуп чыгып, негизги каармандарды жазгыла. Автордун текстте ар бир каарманды сүрөттөгөн сөздөрүн таап, каармандардын аттарын жазып чыккыла. Түлкүнүн турна үчүн даярдаган тамагынын сүрөтүн таркыла. Турнанын түлкү үчүн даярдаган тамагынын сүрөтүн тарткыла.

«Б» тобу

Жомокту окуп чыгып, башкы каармандарды сүрөттөгөн сөздөрдүн тизмесин түзгүлө. Турна түлкүгө тамак берүү үчүн эмне үчүн бул кумураны тандаганын айтып бергиле. Чыгарманын картасын түзгүлө. Чыгарманын картасына таянып, жомокту кайра айтып бергиле.

«В» тобу

Жомокту окуп чыгып, топто талкуу жүргүзгүлө. Андан кийин, түлкүнүн ордунда болсоңуз окуянын башында эмне кылмак экениңерди айтып бергиле. Топто жомокту талкуулап, Түлкүнүн ордунда болсоңуз, окуянын башында эмне кылмак экениңерди айтып бергиле. Ал эми окуянын ортосундачы? Окуянын аягындачы? Сизге көбүрөөк жаккан каармандын сүрөтүн тартып, эмне үчүн ал каарманды тандаганыңызды түшүндүрүп бергиле.

2-ЫКМА. «Окурмандын шатысы»

Максаты: окуучуга окуу максаттарын коюуга жана өзүнүн окуусуна байкоо жүргүзүүгө, «мындан аркы өнүгүү багытын» аныктоого үйрөтүү.

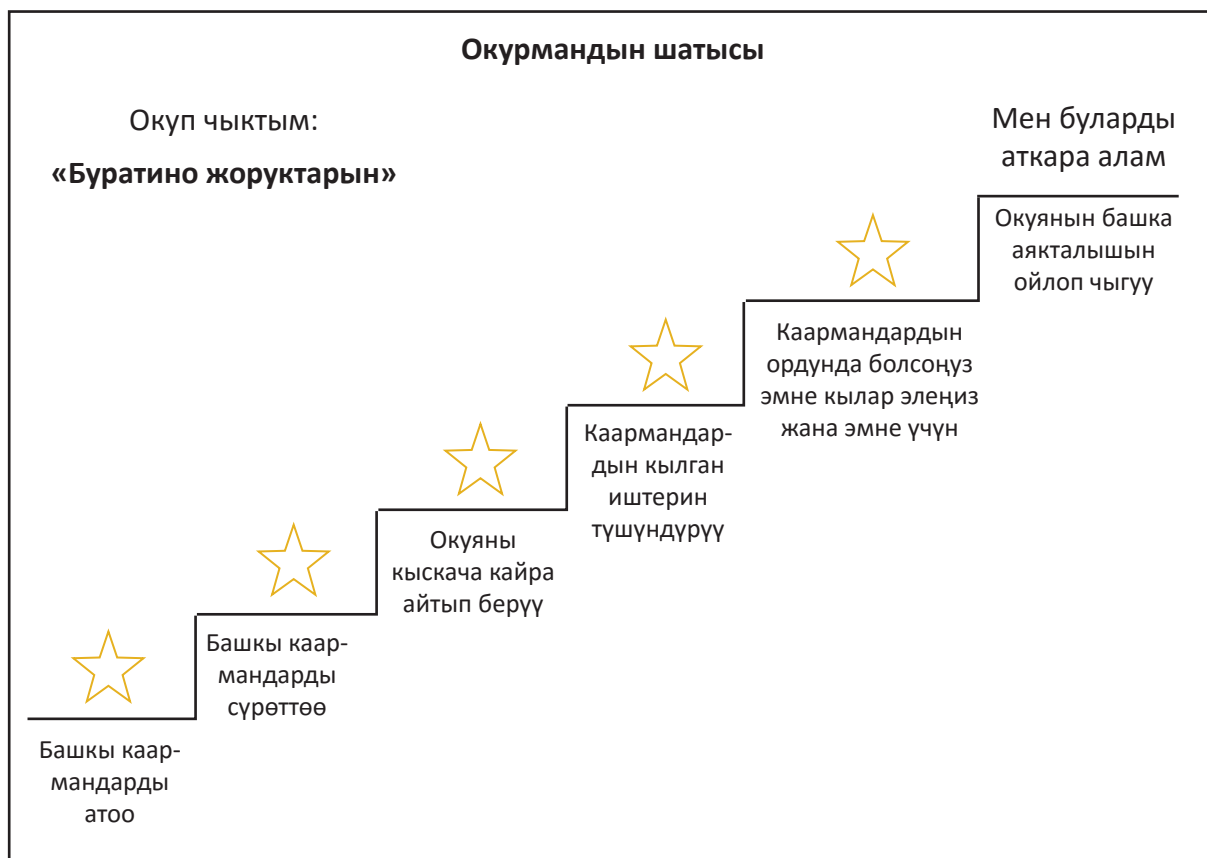
Дифференциациялоо: жеке, кызыгуулары боюнча.

Этаптары:

1. Окутуу этабы (чейрек, жарым жылдык, окуу жылы) үчүн кошумча окуу үчүн сунушталган тексттердин тизмесин басып чыгаруу.
2. Бардык окуучуларга сунушталган окуу тексттердин тизмесин жана «Окурмандын шатысы» формасынын үлгүсүн таратып берүү керек (төмөнкү мисалды караңыз). Аларга эң кызыктуу текстти тандап, окуп чыгып жана окуу учурунда шатынын тепкичтерине жылдызчалардын сүрөтүн тартып, форманы толтуруу тапшырмасын берүү керек.
3. Тапшырманы аткаруу үчүн мөөнөт белгилөө керек. Мөөнөттөр окуучулардын жеке үйрөнүү темпине ылайык ар түрдүү болуусу мүмкүн.
4. Окуучулар менен баалоо формасы жана натыйжаларды көрсөтүү ыкмасы жөнүндө макулдашуу керек (бул жерде да дифференцияланган ыкманы колдонуу сунушталат).

Бул ыкма үчүн ата-энелерди катыштыруу же тексттерди тандоодо, тапшырманы аткаруу үчүн ылайыктуу мөөнөт коюуда мугалимдин жардамы керек. Бул ыкманын негизги максаты – окуучуга «квалификациялуу» окурман үчүн кандай көндүмдөр керек экенин түшүндүрүү жана окурманга ал көндүмдөрдүн өнүгүүсүнө байкоо жүргүзүүнү үйрөтүү. Форманын үстүңкү сол бурчундагы окулган чыгармалардын тизмеси бир же бир нече чыгарманы камтуусу мүмкүн. Ошондой эле, мугалим кандайдыр бир окуучунун өнүктүрүүсү керек болгон башка окуу көндүмдөрүн аныктап, аларды тепкичтерге жазып койсо болот. «Окурмандын шатысы» формасынын үлгүсү 2-тиркемеде көрсөтүлгөн.

«Окурмандын шатысы» формасынын толтурулган мисалы

3-ЫКМА. Окурман клубдары

Максаты: Окуучулардын мотивациясын көтөрүү, китеп окууга болгон кызыгууларын ойготуу, окуй турган материалды окуучулардын өздөрү тандай алышаарын үйрөтүү, окуганын түшүнүүсүн жана окурмандык чыгармачылыгын өнүктүрүү.

Дифференциациялоо: кызыгуулары боюнча.

Этаптары:

1. Окуу программасынан же класстан тышкары окуу материалдарынан төрт түрдүү темадагы окуучулар үчүн кызыктуу тексттерди тандап алуу керек. Ар бир тема үчүн экиден текст табылса жакшы болот: эгер «клубдарда» өтө көп катышуучулар чогулса, ал тексттер керек болот. Тексттер ар түрдүү темаларда болуусу мүмкүн, же болбосо, кандайдыр бир өзгөчө темага байланыштуу болуусу мүмкүн. Бул мугалимдин тандоосуна же анын окуучулардын эмнеге кызыкканын билүүсүнө байланыштуу. Темалардын мисалдары: «Динозаврлар», «Роботтор жана механизмдер», «Укмуштуу окуялар», «Байыркы цивилизациялар», «Космос», «Биздин өлкө», «Достук» ж. б.
2. Темасы жазылган барактарды класстын төрт бурчунан илип коюу керек. Окуучуларга ар бир бурчка барып, өздөрү үчүн эң кызыктуу теманы тандоо тапшырмасы берилет. Натыйжада, окуучулар кызыгуулары боюнча төрт топко бөлүнөт – бул чейрек/жарым жылдык/ай боюнча өз алдынча иштей турган окурман клубдары, ал эми алар аягында «окурман конференциясына» («жаш окурмандар слёту», «китеп парады» – бул иш-чаранын атын тандоо үчүн мугалим жана окуучулар өздөрүнүн фантазияларын колдонсо болот) чогулушат. Окуучулар кааласа, клубдарынын аттарын өздөрү коё алышат.

3. Окуучуларга тексттерди таратып берүү (ар бир катышуучуда тексттин жеке көчүрмөсү болуусу керек). Окуучуларга конференция күнү классташтарына окуп чыккан тексттер боюнча болушунча толук жана кызыктуу айтып берүү тапшырмасы берилет. Окуучулар ушул эле тема боюнча башка тексттерди таап, графикалык уюштургучтарды колдонушса болот (жылдыздуу асман картасы, роботтордун сүрөттөрү) же үйлөрүнөн темага байланыштуу бир нерсе, мисалы, динозаврлардын фигураларын алып келсе болот. Презентациянын болжолдуу канча убакытка созуларын белгилөө керек (мүнөт, жарым саат же 1 саат болуусу мүмкүн).
4. Клубдун катышуучулары жумуштун тартиби жөнүндө өздөрү макулдашып, ролдорду бөлүштүрүүсү керек экенин түшүндүрүү керек (эгер аларды бөлүү керек болсо). Бул учурда ар бир катышуучунун өзүнүн ролу болушу керек. Ролдорду бөлүштүрүүгө убакыт керек. Бул учурда мугалим окуучулардын кантип ролдорду бөлүштүрүп жатканына байкоо жүргүзүшү керек. Керек болсо, клубдун ар бир катышуучусуна ал аткарууга макул болгон тапшырманы табууга жардам берүү керек. Алгач, бул этап татаал болот, бирок окуучулардын топтордо иштөө жана башкаларды сыйлоо көндүмдөрү өнүккөн сайын жеңилдейт.
5. Клубдардын жолугушуу убактысын аныктоо керек (мисалы, ар шейшемби күнү). Бул жолугушууда клубдардын мүчөлөрү чогулуп, өздөрүндө болуп жаткан прогрессти талкуулашат, керек болсо, жумуш процессин оңдоп-түзөшөт. Акыркы конференция күнүн белгилөө керек (окуу үчүн кошумча убакыт бөлүүгө мүмкүнчүлүгү бар күндү тандоо керек, анткени топтук презентациялар кызыктуу болуп, окуучулардын суроолорун жана түшүндүрмөлөрүн жаратуусу мүмкүн). Эгер мектепте чогулуш өткөрүү үчүн чоң зал болсо, ата-энелерди чакырса болот.

1-тиркеме. Классты натыйжалуу башкаруу ыкмалары жана сунуштар

Класста бирдиктүү эрежелерди аныктап алуу жана алардын аткарылышын камсыздоо

Окуу жылынын алгачкы күндөрүндө эле класста эрежелерди тактап алыңыз. Кандайдыр бир жетишкендиктери үчүн балдарды кызыктырууну, эреже бузгандыгынын натыйжасы эмнеге алып келерин белгилеп коюуну унутпаңыз. Эрежени бузган окуучу тартипке чакырылбаса, анын кесепетин жойбосо, кайрадан тартип бузууга барууга мүмкүнчүлүк түзүлөт. Бул окуу жылынын башында, мугалим менен окуучунун ортосунда ишеним чөйрөсү түзүлүп жаткан учурда абдан маанилүү.

Мындан тышкары, мугалим үчүн окуучулардын тең укуктуулугун камсыздоочу эрежелерди аныктап алуу маанилүү. Ал үчүн эрежелерди окуучулар менен бирдикте аныктап туюндуруп алуу натыйжалуу ыкма болот. Класста бири-бирине болгон сый мамилени жана тең укуктуулукту сактоо үчүн окуучулардын ойлорун угүңүз. Мындай учурда аныкталып алынган эрежелерге окуучулардын баары макул болушат. Бирин-бири сыйлоо, мугалимди сыйлоо, класстагы иштерге активдүү катышуу сыяктуу эрежелерди киргизүү абдан маанилүү.

Эрежелерди ырааттуу түзүү жана аларды сактабагандыктын натыйжасы

Окутуунун максаттарын эске сактап, эрежелерди эмне үчүн сакташ керек экендигин окуучуларга түшүндүрүү керек. Мисалы: «Биз коридордо чуркабашыбыз керек, анткени биз чуркап бара жатып бирөөнү сүзүп кетишибиз мүмкүн». Кайсы бир эреже сакталбаган учурда көрсөтүлө турган чаралар сөзсүз ушул гана эрежеге байланыштуу болушу керек. Мисалы: Эгер окуучу сүрөт тартуу үчүн колдонгон аспаптары менен столдун үстүн булгап алса, окуучу үчүн колдонула турган чара – бул өзү булгаган нерселерди тазалап, жыйноо болуп саналат. Эгерде мугалим бул чаранын ордуна «окуучуну танаписке чыгуу мүмкүнчүлүгүнөн ажыратуу чарасын же эрежеге байланышы жок чараларды колдонсо анда окуучулар мугалим жаман адам жана ал өзүнүн бийлигин кыянаттык менен көрсөтүп жатат деп ойлошу мүмкүн.

Орун алмаштыруу аркылуу окуучуларга сабакка катышууга бирдей мүмкүнчүлүк берүү

Эгерде мугалим айрым окуучулар (балабы же кызбы) сабакка катышпай жатканын байкаса, окуучулардын орундарын алмаштырып, башкача отургузууга аракет кылуусу керек. Мисалы, артта отурган окуучуларды алдыга отургузуп көрүү керек.

Мугалимдер сабак учурунда көбүнчө алдыда отурган окуучулар менен сүйлөшөт. Ошондуктан, бардык окуучуларга мугалимге жакын отуруу мүмкүнчүлүгүн берүү үчүн алардын орундарын алмаштырып туруу (мүмкүн болсо) маанилүү.

Окуучулар менен сүйлөшүүдө оң формадагы сүйлөмдөрдү колдонуу

Мугалим кандайдыр бир нерсеге тыюу салуу менен кылба деп «же» формасында кайрылса, ал окуучунун оюнда дароо ошол нерсе келет. Мисалы: «Токойдо жүрөсүңбү?!» же «Алтын балыкты ойлобо!» Албетте, ал баланын оюна эрксиздин эле токой/алтын балык келет, элестетип да жиберет. Ошондуктан, тыюу салуу же жемелөөнүн ордуна оң формадагы сүйлөмдөрдү колдонуу сунушталат. Мисалы:

- «Калем сабыңарды унутпагыла» дегендин ордуна «Даяр болгула»
- «Эшикти катуу жаппагыла!» дегендин ордуна «Эшикти акырын жапкыла»
- «Сабак убагында сүйлөшпө» дегендин ордуна «Мугалимди жана классташтарыңды ук».

Окуучулардын баарына бирдей мамиле кылуу

Класста мугалимдер байкабастан балдарга жана кыздарга объективдүү эмес мамиле кылып алуулары мүмкүн. Мындай көйгөйдү алдын алуу үчүн мугалим окуучулардын ар бири «кызбы же эркек балабы» класста өзүн башкалар менен тең сезгендей чөйрөнү жаратуусу зарыл. Класстык иштерге катышуунун бир мүмкүнчүлүгү катары окуучулардын мугалимдин суроосуна жооп берүүлөрү эсептелет. Ошондуктан, мугалим окуучулардын жетишүүсүнө карабастан, жооп берүүдө ар бирине бирдей мүмкүнчүлүк берүүсү маанилүү.

Өздөрүнүн окуу чөйрөсүнө жоопкерчиликтүү мамиле жасоого үйрөтүү

Эрежелерди класс менен чогуу талкуулап, туюндуруп алуу жана талкуу учурунда лидерлик сапатын көрсөткөн окуучуларды шыктандырып туруу сунушталат. Мугалим талкуу учурунда бир орунда гана тура бербестен, ары-бери басып орун алмаштырып туруусу керек. Окуучуларга өз сунуштарын кайрадан ойлонуштуруп көрүүнү суранып туруу керек. Муну менен алардын өз алдынчалыгын өнүктүрүүгө болот.

Жетишкендиктери жана аракетчилдиги үчүн колдоо көрсөтүү, ошол эле учурда бул мугалимдин мактоосу үчүн эмес, окуучунун өзү үчүн маанилүү экендигин түшүндүрүү

Окуучунун жүрүм-туруму же жетишкендиктери үчүн дайыма кайтарым байланыш берүү керек. Бирок басымды мугалимдин жактыруусуна эмес, окуучунун жүрүм-турумуна жасоо керек. Мисалы, «Сен абдан жакшы окуучусуң...» дегендин ордуна «Сен тапшырманы эң туура аткардың...» деп айтуу сунушталат. Окуучулар тапшырмаларды мугалимге жагуу үчүн эмес, өздөрүнүн үйрөнүүсү үчүн аткаруусу керек.

Окуучулардын ар түрдүү үйрөнүү жана кабыл алуу өзгөчөлүктөрүн эске алуу жана окуучуларды кызыктыруу

Бардык окуучулар бирдей ылдамдыкта үйрөнүшпөйт. Түшүнбөй калган окуучуларга тез-тез көңүл бөлүп, аларга башка окуучулардын ылдамдыгына жетишүүгө сабырдуулук менен жардам берүү керек. Бул учурда башка зеригип отурган окуучулар көйгөй жаратуусу мүмкүн. Мындай көйгөй окуучулардын бир бөлүгү тапшырманы башка окуучуларга караганда тезирээк аткарып бүткөн учурларда пайда болот. Ошондуктан, тапшырманы эрте аткарган окуучулар үчүн алдын ала көнүгүү даярдап алуу керек. Учурдагы темага байланыштуу оюн, окуу же жазуу көнүгүүлөрүн тандап алса болот.

Карама-каршылыктан алыс болуңуз

Окуучуну анын классташтарынын алдында уяткаруу туура эмес. Эгер окуучунун жүрүштурушу талапка туура келбесе, сабак учурунда аны башкалардын көзүнчө урушпастан, окуучу менен сабак аяктагандан кийин жекече сүйлөшүп, маселени чечүү керек.

Ата-энелер менен байланыш куруу

Ата-энелер менен мүмкүн болушунча тез-тез байланышып туруу керек. Аларды ата-энелер чогулушуна катышууга чакырып, мугалим окуучунун натыйжалуу билим алуусу үчүн ата-энелердин жардам берүүлөрү боюнча иштешүүнү кааларын билдире алат. Эгерде мугалим ата-энелер менен жакшы мамиле кура алса, анда ал ата-энелер жана окуучулар менен тез-тез диалог куруп, алардын ишенимине ээ болуп, тез-тез кайтарым байланыш жүргүзө алат.

Көнүгүүлөрдү аткарууда үлгү көрсөтүү

Кандайдыр бир жаңы көнүгүүнү же тапшырманы окуучуларга берердин алдында мугалим, алгач окуучуларга аткаруу тартибин сөзсүз түрдө көрсөтүп берүүсү зарыл. Көрсөткөндөн кийин аткаруу тартиби талкууланат. Андан кийин, мугалим окуучулардын бирөөсүнөн бул тапшырманы аткарып көрүүлөрүн өтүнөт. Ал окуучу тапшырманы аткаргандан

кийин, кайрадан чогуу талкуулашат. Андан кийин гана тапшырманы бардык окуучулар аткарат. Эгер жаңы тапшырманы же көнүгүүнү окуучулар биринчи ирет жайыраак аткарышса, анда окуучулардын баарына толук түшүнүүгө мүмкүнчүлүк жаралат. Бул аткаруу тартибин жакшы өздөштүрүүгө жана тапшырманын кийинки бөлүктөрүн тезирээк аткарууга өбөлгө түзөт.

Сабактын башында бардык окуучулардын көңүл буруусун камсыз кылуу

«Тынч болгула, сабак башталды!» деп кыйкыруу туура эмес. Чындыгында мындай кыйкыруу тескери натыйжа алып келиши мүмкүн. Буга балдар көнүп калышат. Андыктан мугалим өзү тынч туруп, окуучулар отурганга чейин күтүп турганы жакшы болот. Же сабактын башында балдардын көңүлүн буруу үчүн балдарга кызыктуу суроо берип баштаса болот. Мисалы: «Үч күндөн бери кар жаап жатат! Ким Аяз ата жасады?» Балдардын көңүлүн буруп алгандан кийин план боюнча сабакты баштоо керек.

Жакын аралыкты жана түздөн-түз суроолорду колдонуу

Эгер бир окуучу сабакта тентек кылып жатса, ал окуучунун жанына басып барып, сабакты уланта берүү керек. Мугалим мынча жакын келгенде, окуучу тынчып калат. Ошондой эле, мугалим тентек кылып жаткан окуучуга түздөн-түз суроо берип, анын көңүлүн сабакка буруусу мүмкүн: «Асан, сенин оюңча, эмне үчүн жомоктун негизги каарманы мындай кылды?» Окуучунун толук суроону угуусу үчүн ал баланын атын так айтуу керек.

Сабакка мыкты даярдануу

Сабак учурунда жана окуу жылы боюнча жакшы түзүлгөн план окуучуларга ийгиликке жетишүү үчүн эбегейсиз жардам берет. Ар бир сабактын башында сабактын күтүлүүчү натыйжаларын тактанын окуучуларга көрүнүктүү жерине жазып коюу керек. Сабак учурунда ар бир кийинки көнүгүү же иш-аракет үчүн даяр болуу керек. Балдарга кызыксыз же алардын үйрөнүүсүнө же кабыл алуусуна туура келбеген ыкмалар, сабакта бош өткөрүлгөн убакыт окуучуларды зериктирет, балдар сабакка көңүл бурбай тентектик кыла башташат. Балдарды сабак учурунда бош койбоо керек.

Тапшырманы аткаруу убактысына чек коюу

1. Сабактын максаттарына жетүү үчүн, мугалим сабакты пландап жатканда ар бир көнүгүү үчүн убакытты так бөлүүсү керек.
2. Сабакта окуучуларга тапшырма берердин алдында аткарууга берилген убакытты эскертип коюу керек.
3. Берилген убакыттын сакталышына көзөмөл кылуу керек.
4. Окуучулар бара-бара убакыт ченелүү экенин жана мунун маанилүүлүгүн түшүнүүсү керек.

Жоопту даярдоого жетиштүү убакыт берүү керек

Мугалим окуучуга суроо бергенде айрым окуучуларга жооп берүү үчүн кошумча убакыт керек болушу мүмкүн. Шашпай жооп берген окуучуларга жок дегенде 4–5 секунд убакыт берүү керек. Изилдөөлөр боюнча, жооп берүүгө көбүрөөк убакыт берүү окуучулардын сабакка катышуу деңгээлин жогорулатат.

Ролдоштурулган оюндар

Бул ыкма сабактын ылдамдыгын ар түрдүү өзгөртүү мүмкүнчүлүгүн берет жана окутууда ар түрдүү ыкмаларды колдонуу талабына жооп берет. Мугалимдерге окуучуларды шыктандыруу жана алардын сабакка катышуусун камсыздоо үчүн ролдоштурулган оюндарды колдонуу сунушталат. Мындан тышкары, окуучулардын окуу китептеринде кээ бир тапшырмалар ролдоштурулган оюндарды камтыйт. Ролдоштурулган оюндардын жакшы мисалдары: катылган буюмду табуу оюну, кардар менен сатуучунун, дарыгер менен оорулуунун сүйлөшүүлөрү, окулган чыгарманы драмалаштыруу, окурман театры ж. б.

Графикалык уюштургучтар

Схемалар же графикалык уюштургучтар – бул көрсөтмө куралдар. Булар аркылуу айрым маалыматтар, идеялар, түшүнүктөрдүн ортосундагы байланыштар чагылдырылып көрсөтүлөт. Ошондой эле, графикалык уюштургучтар балдарга китеп окуу убагында, окугандан кийин үйрөнгөндөрүн же окуганга чейинки ойлорун иреттөөгө жардам берет. Мугалимдер бул куралдарды окуучулардын алган билимдерин бышыктоого жана окуу материалдарын өздөштүрүүдө кыйынчылыктарга кездешкен окуучуларды колдоо үчүн да колдонушат.

Чакан өлчөмдөгү тапшырмаларды берүү

Кээ бир окуучуларга кандайдыр бир маалыматты толугу менен эстеп калуу кыйынчылык туудурат. Анткени алар үзгүлтүксүз бериле берген тапшырмалардын баарын эстеп кала алышпайт. Эгерде тапшырманы чакан бөлүктөргө бөлүп берип, маалыматты аз-аздан берсе, тапшырманы аткаруу оңоюраак болот. Негизинен башталгыч класстын окуучуларына окуу материалдары, суроолору кыска жана так берилүүсү зарыл. Кыска тапшырмаларды аткарууда убакытты белгилеп берсе болот.

Көрсөтмө куралдар

Класстын дубалдарында, доскада илинген көрсөтмө куралдар (схемалар, сүрөттөр, таблицалар, сөз дубалы ж. б.) абдан пайдалуу, кенже класстын окуучуларынын көрүп кабыл алуусу жакшы өнүккөн. Интерактивдүү доска бар болсо, сабактын максаттарынын тизмесин көрсөтүп коюуга болот. Кайра-кайра кайталанып берилген тапшырмалардын постерин (плакат) колдонсо да болот.

Жуптар жана топтор менен иштөө

Тажрыйбалуу, чыгармачыл мугалимдердин дагы бир ийгиликтүү ыкмасы – бул окуучуларды сабакка активдүү катышууга кызыктыруу үчүн **«жуп менен иштөөнү»** же **«топ менен иштөөнү»** туура колдонуу.

Кээде айрым окуучулар, кызбы же эркек балабы, класстын алдына чыгып сүйлөөдөн тартынышат. Бирок, алар чакан топтордо сүйлөгөндө өздөрүн эркин сезишет. Бардык окуучуларга сабакка катышууга мүмкүнчүлүк берүү үчүн 3–4 окуучудан түзүлгөн топтордо иштеп көрүү керек.

Тапшырма берүү

Башталгыч класстардын окуучуларына тапшырмаларды так жана кыска берүү сунушталат. Классты натыйжалуу башкаруу үчүн жана көрсөтмөлөрдү/тапшырмаларды ар бир окуучуга жеткирүү үчүн окуучуларды кезек менен тартууга болот. Айрым бир окуучуну жакшы көрүп, ал окуучуга классты башкартуудан алыс болуңуз! Бардык окуучуларга бирдей мамиле кылуу керек.

Тартип

Окуучулардын арасында жынысына карабастан, бири-бирин кемсинтүүгө же шылдыңдоого жол бербөө керек. Эгер кандайдыр бир окуучу башка окуучуну таарынтса, басынтса, өз убагында тартипке келтирип, мындай көрүнүштөргө жол бербөө керек. Кыздар да, эркек балдар да укуктары корголо тургандыгына ишенимдүү болушу зарыл.

Ошону менен бирге, эркек бала болбосун, кыз болбосун, туура эмес жүрүм-туруму үчүн аларга бирдей чара көрүү маанилүү.

Мындай ыкмалар класста окуучулардын бардыгына тең укуктуу чөйрөнү түзүүгө жана мугалимдерге классты натыйжалуу башкарууга мүмкүнчүлүк берет. Эсиңизде болсун: окутуунун эң жакшы ыкмасы – бул бардык окуучуларга бирдей, калыс мамиле аркылуу окутуу.

Окурмандын шатысы

Мен буларды
аткара алам:

Окуп чыктым:

1. Бекбоев И. Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери. Бишкек, 2015.
2. Кушнир А. М. Азбука чтения //Школьные технологии. – 1996. – № 1–2.
3. Кушнир А. М. Педагогика грамотности //Школьные технологии. – 1996. – № 4–5.
4. Токтомаматов А. «Сабактын максаттары, баалоо жана компетенттүүлүк» // «КББАнын кабарлары», № 1, 2017.
5. Токтомаматов А. «Кенже курактагы балдар текстти кандай кабыл алышат жана адабий окуу китептеринде бул маселе кандай чечилген» // КББАнын кабарлары, № 4 (36), 2015.
6. Токтомаматов А. «Мыкты деген кандай мугалим же алдыңкы тажрыйбалар тууралуу» // КББАнын кабарлары, атайын чыгарылыш, № 3 (35), 2015.
7. Alber, Rebecca. How Student Centered Is Your Classroom? George Lucas Foundation Edutopia, August 17, 2015. <https://www.edutopia.org/blog/how-student-centered-your-classroom-rebecca-alber>
8. Burkins, J. M., & Croft, M. M. (2010). Preventing misguided reading: New strategies for guided reading teachers. Newark, DE: International Reading Association.
9. Clay, M. (1994). Reading Recovery: A Guidebook for Teachers in Training. Portsmouth, NH: Heinemann.
10. Effective Classroom Seating Arrangements, Displays2Go, August 2016. <http://www.displays2go.com/Article/Effective-Classroom-Seating-Arrangements-32>
11. Evangelisto, Tony, PhD. Constructivist Approaches to Teaching and Learning. Palm Springs, CA.: Bridging Professional Perspectives, January 2002 <http://www.tcnj.edu/~evangel/constructivism.htm>
12. Guided Reading for the Primary Classroom, Scholastic, 2015. <https://www.scholastic.com/teachers/articles/teaching-content/guided-reading-primary-classroom/>
13. How to Take Running Records (adapted from Alphakids Assessment Kit Teacher's Guide), Canada: Scholastic Canada, 2002 <http://scholastic.ca/education/movingupwithliteracyplace/pdfs/grade4/runningrecords.pdf>
14. Richardson, Jan. Four Tips for Guided Reading Success, Scholastic, 2015. <https://www.scholastic.com/teachers/articles/teaching-content/4-tips-guided-reading-success/>
15. Spor, Mary, PhD. Teaching Reading in the Elementary School, USAID Georgia Primary Education Project, Tbilisi, Georgia, 2012.
16. Student-Centered Classrooms, IowaCore, 2015 http://web1.gwaea.org/iowacorecurriculum/docs/StudCentClass_LitReview.pdf
17. Student-Centered Learning, Office of Faculty and International Development, Qatar University. <http://docshare04.docshare.tips/files/26100/261004556.pdf>
18. Tomlinson, C. A. (August 2000). Differentiation of Instruction in the Elementary Grades. ERIC Digest. ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education, August 2000. Excerpted from Reading Rockets, "Differentiated Instruction." <http://www.readingrockets.org/article/what-differentiated-instruction>
19. Varatta, Katie. Teacher-Centered Vs. Learner-Centered Learning. Knowledge Works: World of Learning, April 14, 2017. <http://knowledgeworks.org/worldoflearning/2017/04/learner-centered-learning/>